

BİBLİYOGRAFYA

Reşid Rahmeti Arat, *Eski Türk Şiiri*, Ankara 1965, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, Seri: VII, Numara: 45, XXIII+506.

Acı bir gerçektir ki, Türkoloji araştırmalarına ilk önce 19. yüzyılda Avrupa ilim âlemi başlamış, Türkoloji ilminin kuruluş ve gelişmesinde müsbet bir rol oynamıştır. Bizde ise Türkoloji araştırmaları ancak 20. yüzyılda Ziya Gökalp'la başlamış, daha sonra yetişen kıymetli ilim adamlarımızla Türkoloji ilmi yurdumuzda da kurulmuş ve kısa zamanda gelişmiştir. Bu değerli ilim adamlarımızdan biri de vefatı Türklük âlemi için büyük bir boşluk meydana getiren merhum hocamız Ord. Prof. Raşid Rahmeti Arat idi.

Pek çok ilmi makaleleri, Kutadgu Bilig (I metin, İstanbul 1947, TDK yayınlarından; II tercüme, Ankara 1959 TTK yayınlarından) *Atabetü'l-hakayık* (İstanbul 1951, TDK yayınlarından) ve Eski Türk Şiiri gibi eserleriyle Türkoloji ilmine, hususiyle Türk kültürüne R. R. Arat'ın yaptığı hizmetler daima şükranla anılacaktır. Büyük âlim, şuurlu milliyetçi ve Türk kültürü mücâhidi olan R. R. Arat, bu kıymetli eserleriyle millî şuur ve millî duygunun genç nesillerde doğmasına ve gelişmesine de hizmet etmiş bulunmaktadır.

Eski Türk Şiiri'ni okuyanlar, İslâmiyet'ten önce de Türklerin zengin bir kültür ve yüksek bir sanat kabiliyetine sahip olduklarını görecektir. Eski Türk Şiiri, 35 kadar sanat eserini tarihin karanlıklarından aydınlığa çıkarıp gözler önüne seren ve bazı aşağılık duygusu içinde bulunanları bu mânevî yıkıntıdan kurtaracak olan bir âbide olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve yine bu eser, yakın bir gelecekte yazılmasını beklediğimiz ilmi Türk Edebiyatı Tarihi'nin temel kaynaklarından birini teşkil etmektedir.

Tanzimat'tan beri devam eden kültür buhranımızın bir sebebinin de, Kutadgu Bilig gibi, Eski Türk Şiiri gibi millî kültürü ayakta tutacak büyük eserlerden faydalanma imkânlarından mahrum olduğumuzda

aramak gerektir. Bu yolda yapılacak kıymetli çalışmaların milletimizi bir gün bu buhrandan kurtaracağına inanıyoruz.

Bazı parçaları daha önce yayınlanan (Bk. Prof. Rahmeti Arat, *En Eski Türk İlahisi*, Türk Yurdu 1, 4, 1959, *Aprın Çar Tigin'in bir şiiri*, Türk Yurdu, 1, 11, 1960, *Edebiyatımızda ilk lirik şiir*, Türk Yurdu, 11, 2, 1960, *Öyle yerlerde*, Türk Yurdu, 11,7,1960 v. s.) bu güzel eser, R. R. Arat'ın ilmî ciddiyet ve vukûfu ile Türk kültürüne olan derin sevgi ve balılığı da birleştirmiş bulunmaktadır. Merhum hocamız bu eserle Türklük gururunu bir kerre daha yüceltmıştır.

XXIII + 506 sahife tutan bu büyük eser, R. R. Arat'ın diğer eserleri gibi ciddi ve yorucu bir çalışmanın mahsulüdür. Eserin tertibi, baskısı ve kâğıdı da bu büyük esere yaratacak mükemmelliktedir.

Eserin IX + XXIII sahifeleri "Önsöz"ü teşkil etmektedir. Önsöze yazar, Türk fikri hayatı ile olduğu kadar, onun san'at ve musiki duygusuyla da yakından ilgili olan Türk şiirinin başlangıçtan günümüze kadar çeşitli inkişaf merhaleleri geçirdiğini, beşeriyetin müşterek medeniyetine her milletin kendi ibda ve icad kudreti nisbetinde katıldığını, binaenaleyh önemli olan Türk milleti olarak bu müşterek medeniyete neler verdiğimiz ve neler aldığımızın ilmî şekilde araştırılıp ortaya konulması gerektiğini belirtmekle başlıyor. Ona göre bir çok kültür merhaleleri geçirmiş olan Türk milleti, şark ve garp kültürleri arasında tarih boyunca büyük bir faaliyet göstermiş ve bu müşterek medeniyetin gelişmesinde yaratıcı ve ulaştırıcı bir rol oynamıştır. Onun bu sarsılmaz inancı, Türk kültürünün ilmî olarak ortaya konulmasında ve esaret altında bulunan Türk topluluklarının kurtarılması yolunda giriştiği mücadelelerde kendisine en büyük kuvvet kaynağı olmuştur.

Yazar bundan sonra Türk şiirinin inkişafıyla ilgilenenlerin, bunu XI. asırda kaleme alınan Kutadgu Bilig'e ve aynı asırda tesbit edilen M. Kaşgari'deki şiir nümunelerine kadar takib edebileceklerini bildirir. Buna tarih bakımından biraz daha eski olan İslâmiyet'ten önceki Mani ve Buddha muhitlerinde kaleme alınan bazı parçaların da ilâve edilebileceğini söyler. Ancak daha önceki Şamanlık devrine ait bazı edebî nümuneler bulunmakla beraber, manzum örneklere tesadüf edemediğimiz için yakınıdır. Bu sebeple eserde Türk kültür hayatının, dolayısıyla Türk şiirinin bir merhalesini aydınlatmak bakımından bilinen en eski örneklerin bu eserde bir araya getirilmiş olduğunu bildirir. Bu en eski Türk şiiri örneklerine manzum olmamakla beraber nazma yaklaşan bir üslûb kullanılan bazı mensur örneklerle birkaç ata-sözü de ilâve edilmiştir.

Yazarın belirttiği gibi esere alınan örneklerin edebî tahlillerinin yapılması edebiyatla uğraşanlara bırakılmış, metinlerin tesbiti, bugünkü yazı diline çevrilişi ve metinler hakkında umumî bilgi verilmesi ile yetinilmiş, notlar kısmında faydalı açıklama ve incelemelerde bulunulmuş, son kısmında da örneklerin faksimileleri verilmiştir. Yazara göre Arap, Fars ve son zamanlarda Batı kültürü ve edebiyatı tesirlerine rağmen, bir Türk Edebiyatı daima var olmuştur ve var olacaktır. Hattâ genç araştırmacıların ileride bugünkü mahdut malzemeye ilâve edecekleri pek çok örnekler de bulabileceklerine inanmaktadır.

Bu umumî takdimden sonra, Türk şiir san'atı ilgili mefhumları ifâde eden tâbirler hakkında önemli bilgiler verilmiştir. Ele alınan mefhumlar şunlardır: 1. Koşuğ, 2. Kojañ, 3. Koşma, 4. Taşut, 5. Taçmak, 6. Ir, Yır, 7. Küg, 8. Şloğ (< skr. šlokā), 9. Padağ (< skr. pādaka), 10. Kavi (< skr. kāvya), 11. Baş, Başık.

Bu mefhumlardan çoğunun türkçe olması da gösteriyor ki, İslâmiyetten önce de Türk şiir san'atı vardı ve meydana getirilen eserler taklidî nümunelerden ibaret değildi.

Bundan sonra Eski Türk Edebiyatı sahifelerinde adları muhafaza edilen Türk şâirleri hakkında kaynaklar taranmak suretiyle mevcut bilgiler verilmiştir. Bu şâirler de sırasıyla şunlardır: 1. Aprınçur Tigin, 2. Kül Tarkan, 3. Sıgnku Seli Tutung, 4. Ki-Ki, 5. Paratyaya-Şiiri, 6. Asıg Tutung, 7. Çısuva Tutung, 8. Kalım Keyşi, 9. Çuçu, 10. Yusuf Has Hacib.

Kutadgu Bilig'in sahibi olan Yusuf Has Hacib ile Kaşgarî'de adı kaydedilen Çuçu'dan başkası, edebiyat âleminde ismi yeni duyulan şâirlerdir. Maalesef bazısının türkçe adları bile henüz belli değildir. Gün ışığına çıkarılacak yeni malzemelerle bu hususun da aydınlanması mümkün olacaktır.

Önsöz, eserin meydana getirilmesiyle ilgili bir hâtıranın nakli ve eserin Türk şiirini sevenlere ithaf edilmesiyle son buluyor. Önsözden sonra 1-306 sahifeleri arasında ve dört bölüm halinde Eski Türk Şiiri'ne ait örnekler ele alınmış bulunmaktadır.

1. Bölüm: 1-60 sahifeleri arasını kaplamıştır. Bu bölümde Mani muhitinde yazılan 7 örnek bulunmaktadır. Örneklere geçilmeden önce Mani muhitinde yazılan bu eserler hakkında umumî bilgiler verilmiş, daha sonra her eser teker teker ele alınıp tamamlayıcı bilgidен sonra metin ve tercüme olarak sunulmuştur.

2. Bölüm: 61-242 sayfeleri arasını kaplamış olup Burkan muhitinde yazılan eserlere ayrılmıştır. Yukarıda belirttiğimiz şekilde bu bölümde de 20 eser sunulmuştur.

4. Bölüm: 269-306 sayfeleri arasındaki bu son bölüm nazm ile ilgili parçalara ayrılmıştır. Burada Turfan yazmaları arasında bulunan bir tıp kitabının boş kalan sayfelerine yazılan 14 ata-sözü ile, yine Turfan yazmaları arasında bulunan bir fal kitabındaki nazımla ilgili örnekler ele alınmış, diğer bölümlerdeki usule uygun şekilde sunulmuştur.

Eserin 307-438 sayfeleri arası notlara ayrılmıştır. Notlar kısmında geçen kelime, tabir ve izaha muhtaç hususlar, yerli yabancı mevcut bütün kaynaklardan faydalanılarak ilmî esaslar dahilinde ve R. R. Arat'a has bir vukufu ile incelenmiş ve gerekli açıklamalarda bulunulmuştur. Bu değerli noktalarda da eser ayrıca Türkoloji ilmine bir kaynak olacak vasıftadır.

Notlar kısmından sonra 439-506 sayfeleri arasında ele alınan metinlerin faksimileleri yer almıştır.

Görülüyor ki, eser büyük bir sabır, ciddiyet ve titizlikle hazırlanmış; tenkide yer vermeyecek mükemmelliktedir. Böylesine güç bir işin R. R. Arat gibi bir âlim tarafından başarılması da insana ayrıca bir güven vermektedir.

Manî ve Burkan kültür muhitlerinde meydana getirilen eserlerin daha ziyâde dinî metinler alması gâyet tabiidir. Yeni bir kültür muhiti, yeni bir dünya görüşü ve yeni bir yaşama tarzı demektir. Bu bakımdan intibak devresi içinde daha ziyâde talimî mahiyette eserlerin vücuda getirilmesi ayrıca bir zaruret neticesidir. Ancak bu şiirler tamamen didaktik mahiyette kuru eserler değillerdir. Pek çoğunda kuvvetli bir ifâde, zengin bir hayal gücü ve derin bir tefekkür unsurunun ustalıkla kaynaştığı, böylece ortaya gerçek bir san'at eserinin konulduğu darhal göze çarpar. Hattâ bazı şiirler dünya edebiyatının seçme örnekleri arasında da sayılacak vasıftadır: "Öyle yerlerde" başlığını taşıyan şiirin tercümesinden aldığımız aşağıdaki parça bu fikrimizi isbat eder sanırız:

*"Gözerip duran güzel dağlarda,
Gönlün hoşlandığı تنها yerlerde,
Kesîf, sık söğütlükler içinde,
Kaynayıp köpüren göller arasında,*

*Başta göz olmak üzere, bütün hasselerden sıyrılıp,
Her şeyin görüldüğü, bilindiği gibi olduğu yerde,
Hiç bir arzu beslemeden, huzur tatmalı,
İşte öyle yerlerde.”*

Görülüyor ki, metinlerin bugünkü yazı diline çevrilmesinde de büyük âlim R. R. Arat, takdirle karşılanacak bir başarı göstermiş, tercümelerin, metnin ruh, ifade ve âhengine uygun olmasını mümkün kılmıştır ki, bu da eserin ayrı bir önemli vasfını teşkil etmektedir.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, eser Türk kültürü için büyük bir kazançtır. Bu büyük eserden genç nesillerin ve münevverlerin faydalanmasını sağlayacak daha ucuz baskılarının yapılmasını M. E. Bakanlığı veya Türk Tarih Kurumundan rica ve bu güzel eseri millet kültürüne kazandıran merhum yazarına Allaht'an rahmet niyaz eder, eserin meydana gelmesinde yardımlarını esirgemeyen sayın Doç. Dr. Muharrem Ergin'e ve Türk Tarih Kurumu'na teşekkürü borç biliriz.

Kemâl Erarslan

Şah İsmail Hataî, *Dih-nâme*, Azerbaycan Medenirâbita Cemiyeti, Bakû, 1948, s. 184; Prof. Hamid Araslı'nın önsözüyle, "Azer-neşr".

Fuzuli kadar Azeri dil ve edebiyatının kuruluşunda ve gelişmesinde tesiri şüphesiz olan Şah İsmail Hataî, maalesef bu güne kadar ne güney ve kuzey Azerbaycanda, ne de Türkiyede, şâir olarak lâyıkıyla ele alınmıştır. Halbuki Şah İsmail'in farça şiirlerinden başka, türkçe gazel, mesnevi, rübailerden mürekkebe bir "*Divan*"ı "*Nasihât-nâme*" ve bizce pek mühim olan "*Dih-nâme*" mesnevileri haricinde ayrıca "*Menakıbü'l-esrar ve Behcetü'l-ahrar*"¹ adlı koşmalar mecmuası da vardır.

Buna rağmen bugüne kadar Azerbaycan edebiyat tarihi üzerine çalışanlardan başta Fuad Köprülü, İsmail Hikmet Ertaylan, Ahmed Caferoğlu nedense Şah İsmail'in eserleri üzerinde çok kısa durmuş, ve onun en büyük eseri sayılan "*Dih-nâme*"yi büsbütün ihmal ederek, ancak ona ait eski ve çok noksan kayıtlara dayanan bilgiyi hülâsaten tekrarlar yetinmişlerdir.

Hataî'nin divanını Turhan Gencevi (Il conzoniere di Şah İsmail Hataî, Napoli, 1959, s. 54 + 163) adı altında İtalya'da ilmî bir şekilde

¹ Bu eser Fuad Köprülüye göre Şah İsmail'in değildir (Bak. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar*, Tashihler ve ilâveler bölümü, s. 400, İstanbul 1918).